

Mobbing a könyvtárban

Mobbing, ez az angol „to mob” igéből származó szó a 70-es évek végén, a 80-asok elején vált önálló pszichológiai kategóriává, illetve e nemben tudományos vizsgálódások tárgyává. Ezen azt a bárkivel (bárkikkel) megeshető szituációt értjük, amikor a *munkahelyen ellene* (ellenük) *díszkreditáló módon lépnek fel*, hogy erkölcsi kárt okozzanak neki(k), illetve hogy „kigolyózzák” őt (őket) a kollektívából.

Ahol kollektívák dolgoznak, ott mindenütt előfordul a mobbingra való hajlam. Általános megfigyelés, hogy a bürokratikus rendszerekben különösképpen virulens a mobbing, ui. a bürokrácia irtózik a „nehéz emberektől”, azoktól, akik tehetségesek, szorgalmasak, és javítani akarnak munkahelyük állapotain. Ebből következően könnyen a talpnyalóknak, a szolgálalküeknek adnak igazat a kezdeményezőkkel szemben.

A mobbing hatalmas gazdasági és kulturális károkat okoz – mutatták ki különféle vizsgálódások és felmérések. Az egyén számára olyan krízishelyzeteket idéz elő, amelyekből esetenként ugyan kemény küzdelmek árán ki lehet törni, de alig-alig pszichés károsodás nélkül. Nem ritka az öngyilkossáig vivő üldözési folyamat sem.

A mobbing jelensége a könyvtárakban sem ismeretlen. Leginkább akkor fordul elő, ha valamely kollektívába dinamikus elem kerül, aki fel akarja rázni a lagymatagon munkálkodó kollektívát. Sokszor a vezetőváltás idézi elő ezt a jelenséget, mivel a leváltott és alacsonyabb munkakörbe helyezett vezető nem akar belenyugodni a számára

kedvezőtlen döntésbe. Az önállósuló „tanítvány” sem kerüli el mindig, hogy „tanítója” ne vádolja meg őt igaztalanul.

Tekintettel arra, hogy a könyvtári kollektívák szinte teljes mértékben elnőiesedtek, a mobbingnak sajátosan „szárba szöktető” táptalaja alakult ki. Ennek oka a női munkaerő fokozott érzékenysége, illetve az, hogy az adott kereseti viszonyok között a nők tetemes része „muszájból” dolgozik, s a hivatalos elfoglaltságon kívül otthon még az anyai-háztartási feladatoknak is eleget kell tennie. Így érthető, hogy a női kollektívák egy része „minimalizálni” kívánja hivatalos teljesítményeit.

Minden mobbing azzal kezdődik, hogy akad egy felbújtó, aki áskálódni kezd. A kezdetben ártalmatlannak látszó szóváltások mindinkább eszkalálódnak, s hatalmas vihar kerekedik ki belőlük. Hogy ez ne következhesse be, a vezetőnek állandóan résen kell lennie, s lehetőleg csírájában elfojtania az ilyennek minősülő kezdeményeket. Ilyenkor egy nyílt, a vice versa szempontokat meghallgató beszélgetés is segíteni szokott. Súlyosabb esetben más munkakörbe helyezéssel lehet véget vetni a további eszkalációnak. Végső esetben az áskálódót el kell tanácsolni a könyvtárból, mivel nincs rá semmi remény, hogy erkölcsi kártevésben való megátalkodottságát el lehet mulasztani.

/ALTUNOVA, G. A.: Mobbing kak etičeskaâ problema. = Bibliotekovedenie, 2. sz. 1998. p. 63–70./

(Futala Tibor)

Az online keresés olyan, mint az aranymosás

Adatbányászat

Az intellektus úgy definiálható, mint az ismeretek és az információk tudatossága, az új ismeretek és információk kezelésének, felhasználásának és megalkotásának képessége, összekötve az érveléssel, tervezéssel, stratégiák kialakításával. A korszerű információkeresési módszerek az eszközök egész tárházát kínálják ahhoz, hogy az online visszakeresett információk értékét növelni lehessen kvantitatív elemzésükkel, és eredetileg ismeretlen, a szakterületi határokat áttörő specialitások felfedésével, amelyek tudományos érdeklődésre tarthatnak számot.

A tudományos ismeretek növekedésükkel együtt egyre inkább specializálódnak, aminek nem kívánt következménye a szakterületek közötti kommunikáció gyengülése. Az egyik kutatási területen

keletkezett információ egy másikon is értékes lehet. A korábban egymástól elszigetelt kiegészítő szakirodalom összehozása új értékeket teremt. Az ilyen problémákon nemcsak a szoftverfejlesztők dolgoznak, hanem az információs szakemberek is; ezt a közös kutatási területet *adatbányászat*nak nevezik. Az intelligens online keresés magasabb rendű célja a különböző szakterületek egymást kiegészítő információinak felfedezése és kibányászása.

Bibliometria, infometria

A bibliometria hagyományosan a dokumentációs anyagok kvantitatív mérésével foglalkozó tudomány. Sajnos, a könyvtári és információs szakemberek többsége az információs tevékenység kevésbé vonzó területének tekinti. Még nem tuda-

tosodott kellőképpen, hogy a korszerű online keresőrendszerek és visszakeresési módszerek megnyire megnövelik a bibliometriai kutatás lehetőségeit azzal, hogy bibliográfiai adatok nagy gyűjteményeiből módot adnak elemző információ készítésére.

Az informetria az információtudomány alkategóriája, amely a fejlett keresési eljárások és a kvantitatív információáramlás kombinációjára épül. Az informetria elemzés illusztrálására néhány esettanulmányt közlünk. Mindegyik fejlett keresési taktikákon és a különböző forrásokból visszakeresett információk innovatív felhasználásán és kombinációján alapul. A kereséseket az Informetria Vizsgálatok Központjában (Centre for Informetric Studies = CIS) a koppenhágai Királyi Könyvtár- és Információtudományi Főiskolán végezték.

CIS-mintakeresések

Mennyire „nemzetközi” a nemzetközi folyóiratok? E vizsgálatot a szerzők a hivatkozások és az előfizetők földrajzi megoszlásának meghatározásával végezték. A következő kérdésekre keresték a választ:

- Országos, nemzetközi, kontinentális vagy interkontinentális-e a folyóirat?
- Hová valósiak a szerzők?
- Mely régiókban koncentrálnak a felhasználók?
- A folyóiratban publikált ismeretek exportja hová irányul (vagyis a hivatkozások mely szakterületről származnak)?
- Megfelel-e a felhasználók eloszlása az előfizetők eloszlásának?

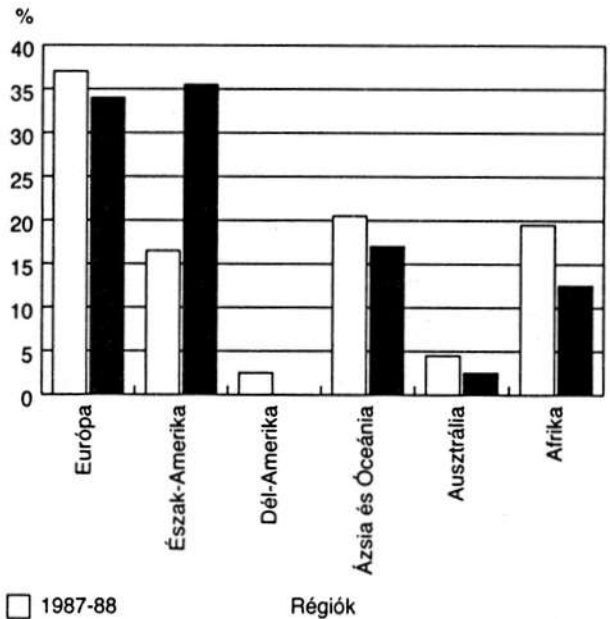
A könyvtár- és információtudományi folyóiratok vizsgált halmaza e szakterület magfolyóiratainak tekintendő: *Libri, Scientometrics, Journal of the American Society for Information Science, Journal of Documentation, Information Management and Processing, College and Research Libraries, The International Journal of Computing.*

Az elemzést két publikációs időperiódusra: 1987–88-ra, illetve 1992–93-ra végezték, mindkét esetben ötéves hivatkozási időszakkal: 1987–91, illetve 1992–96.

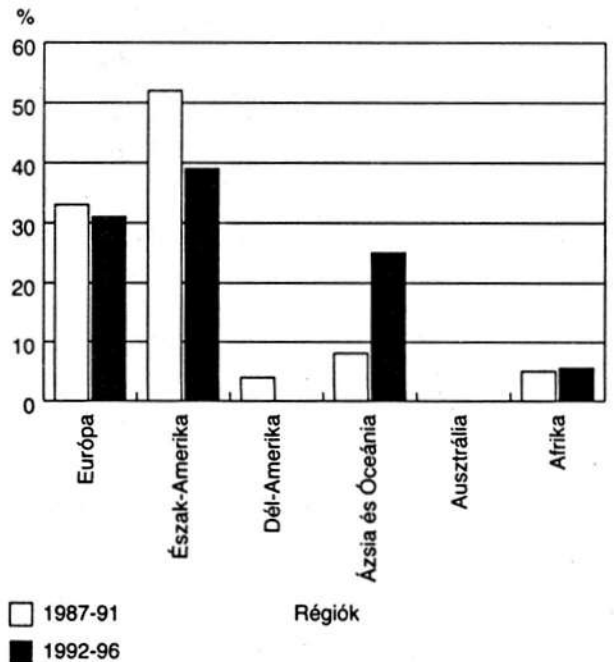
A szerzők, hivatkozások és előfizetések földrajzi megoszlását az 1., a 2. és a 3. ábrán diagramokban ábrázoljuk.

A felhasználók és az előfizetők eloszlási mintái között fennálló kapcsolat hipotézisét inferenciaanalízissel ellenőrizték. A kettő közötti korrelációnak számos magyarázata lehet, viszont kétségtelenül érdekes gondolatokat vet fel a kiadók számára a kihasználatlan piaci potenciált illetően.

Az elemzés rámutat a folyóiratok szerepére a tudományos ismeretek exportja terén, ami az impakt egy másik mutatója. Ez a korreláció méri a folyóirat és szakterületének interdiszciplináris jelle-

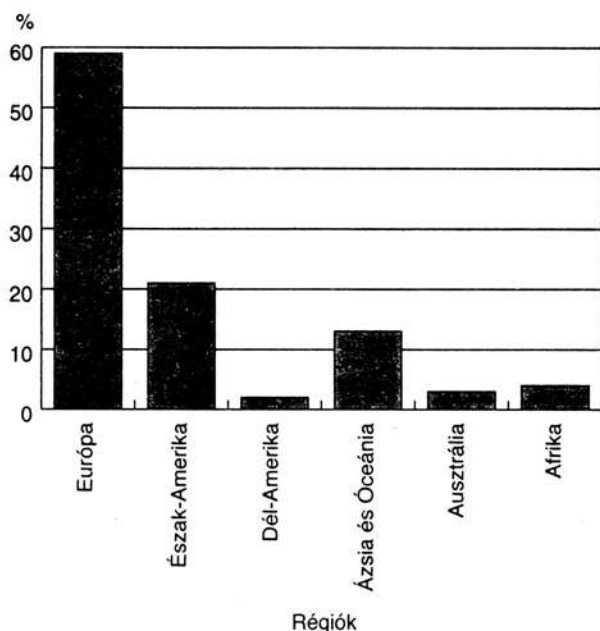

1. ábra A Librisben publikáló szerzők földrajzi megoszlása

2. ábra A Librisben publikált cikkekre hivatkozók földrajzi megoszlása. A publikációs időszakok 1987-88, illetve 1992-93, a megfelelő hivatkozási időszakok 1987-91, illetve 1992-96

gét. Azt mutatja, hogy egy adott folyóirat képes-e áthatolni a tudományos kommunikáció hagyományos határain és korlátain (a „saját” szakterület hatáiról van szó), és képes-e a szomszédos, vagy esetleg szélesebb diszciplínák szerzőit és felhasználóit vonzáskörébe vonni. A RANK paranccsal a

3. ábra A *Libri* előfizetőinek földrajzi megoszlása

hivatkozásokat szakterületek szerint rendezve, leképezhetjük a folyóirat által exportált ismereteket. Az adatok további szempontok szerint is elemezhetők, pl. megállapíthatók az önhivatkozások, vagy az idéző szerzők földrajzi eloszlása.

Az eredmények leginkább a kiadók, a szerkesztők és a folyóiratok vezetői számára érdekesek, de a módszer alkalmazható bármilyen folyóirathalmazra vagy szakterületre. A 7. sz. CIS-jelentés mind a hét kiválasztott folyóirat mutatóit tartalmazza [1].

A WWW informetria elemzése („webometria”)

A CIS kutatói megpróbálkoztak az informetria módszerek alkalmazásával a Weben, lerakva ezzel a „webometria” alapjait. A CIS módszerének lényege, hogy hasonló típusú elemzést végeznek a Weben, mint amilyen egy hivatkozási adatbázissal oldható meg. A dologban az újdonság az, hogy a Webet olyan idézettségi hálónak tekintik, ahol a hagyományos információs egységeket és a rájuk vonatkozó hivatkozásokat weblapok helyettesítik. Ezek a lapok a Weben levő információk egységei, a belőlük kiinduló hiperlinkek a hivatkozások.

A legfontosabb keresési lehetőségek felhasználásával összehasonlították a Web dániai és norvégiai használatát, és megállapították a weblapok típusait, diszciplínáit, méretét és a linkek számát. A webometria számos célra használható; az információs szupersztráda és az Információs Társadalom 2000 program keretében sokféle lehetőség kínálkozik a Web és a HTML alkalmazására analitikai eszközként: például egy ország, egy szervezet vagy egy vállalat relatív láthatósága a hálón, illetve analitikai adatok gyűjtésére társadalmi vagy üzleti felmérésekhez, kutatások kiértékeléséhez [2, 3].

Az élelmiszer-kutatási trendek elemzése

A dán mezőgazdasági kutatási tanács 1989-ben egy átfogó élelmiszer-kutatási elemzési programot indított, amely a fejlesztést és a piacokat elemezte világszerte. A kérdés az volt, hogy Dániában mely mezőgazdasági területekre összpontosítsák a K+F erőforrásokat. A hagyományos piackutatás és -elemzés mellett szükség volt bizonyos nemzetközi kutatási tevékenységek feltérképezésére, amire a nagy bibliográfiai adatbázisokat használták fel.

Az *FSTA*-ban (Food Science and Technology Abstracts) és a *Foodline* online adatbázisban lefolytatott keresés alapján hat ország K+F publikációit emelték ki az 1984–96 időperiódusra vonatkozóan, majd eltávolították a duplikátumokat. A szakterület más országokban publikált „gyors áttekintő” dokumentumainak elemzése képet adott a kutatás globális frontvonalairól. A bibliometriai vizsgálat kereteit a szakterület szakembereivel és vezetőivel folytatott megbeszélések alapján határozták meg. A hat kiválasztott ország szakirodalmi termésének bibliometriai vizsgálata alapján megállapították a nemzetközi élelmiszeripari kutatás és benne Dánia helyzetét, pontosabban az erről szóló információ képét. A K+F irányítói ennek alapján határozták meg a nemzeti stratégiát a versenyképes export növelésének érdekében.

Az 1996 utáni időszakban lefolytatott követő vizsgálat eredményeit arra használták fel, hogy megállapítsák a trendek folytatódását. Az egyes szakterületeken kimutatott kutatási intenzitás ciklikus természete a vizsgálatsorozat legizgalmasabb fejleményének bizonyult. Ez arra ösztönzi az elemzőket, hogy mélyebben vizsgálják meg az élelmiszer-kutatás meghatározott szakterületeinek alakulását, szorosan együttműködve az érintett szakemberekkel. Ezeket az eredményeket egy *CIS Report*-ban publikálták [4].

Navigálás a szakirodalomban idézettségelemzéssel

A hivatkozási indexek 1954-es bevezetésekor az volt a cél, hogy a tudományos szakirodalom visszakeresését javítsák, és alternatív módszert javasoljanak a tudományos közlemények áttekintésére úgy, hogy a nyelvészeti és indexelésen alapuló keresési módszereket megkerülhessék. Az *Institute for Scientific Information (ISI)* hivatkozási adatbázisai 40 éves történetének vizsgálata alapján leszögezhetjük, hogy az idézettségelemzés kulcselőnyeit – tehát azt a képességét, hogy kiküszöbölje a címszavak, tárgyszavak, deszkriptorok, osztályozási jelzetek alapján végzendő irodalomkutatást – még nem fedezték fel a könyvtári és információs szakemberek széles körében mint az informetria egy elegáns módszerét. Holott a hivatkozási indexek nagymértékben javítják az átfogó

irodalomkutatást, mert az idézettség, a hivatkozások a keresés új dimenzióit tárják fel a természetes nyelvű szakkifejezésekkel kombináltn. A szakirodalomban való navigáció eszközeként a hivatkozási indexek a keresésnek szélesebb látószöveget kínálnak azzal, hogy nemcsak a téma eredeti műveit tárják fel, hanem az idéző hivatkozásokkal kapcsolt publikációkat is.

A hivatkozási indexeket más célokra is lehet alkalmazni. Az értékelésre használt hivatkozási gyakoriság, azaz egy *folyóirat impakt faktora* egyben a hivatkozási analízis leginkább használatos származtatott mértéke is, és nagyobb figyelmet keltett, mint a hivatkozási indexek elsődlegesnek szánt funkciója, az információ visszakeresése.

A hivatkozási elemzést gyakran használták – jóhiszeműen és rosszhiszeműen egyaránt – az egyéni kutatói teljesítmény értékelésére. Ezért a könyvtári munkatársak húzódoznak a kvantitatív elemzésektől szolgáltatásaikban. A kutatásértékelésben, az egyéni minősítésekben a hivatkozási indexekkel sokkal óvatosabban kell bánni, mint országok, intézmények, csoportok bibliometriai analízisében.

A szógyakoriság növekedésén alapuló rövid elemzéssel lehetőség nyílik *trendek és jelenségek azonosítására*, hatásuk mérésére a kutatási eredmények és ipari alkalmazások bizonyos területein [5].

A bibliometria hagyományosan a dokumentációs anyagok kvantitatív mérésével függ össze. Annak ellenére, hogy a bibliometriai megoszlások változékonyak, szabályosságok is érzékelhetők, ezért bibliometriai törvényekről és megjelenési formájukról is beszélhetünk. A szabályosságokkal vagy jelenségekkel foglalkozik pl. a Bradford-törvény, a Zipf-törvény, a Lotka-törvény. A bibliometria tudományos diszciplínává fejlődött, és számos részterületre tagozódott az 1980-as évek kezdetén. A diszciplína részterületei a *bibliometria, informetria, szcientometria, technometria*; ezek nem teljesen tiszta fogalmak, a terminológiában némi zavar tapasztalható.

Az informetria egyre jelentősebbé váló szakterülete a tökéletesített bibliometriai módszerek új megközelítése, amit nemcsak a tudomány és technika K+F értékelésének szcientometriai vizsgálataira, hanem annak társadalmi, ipari és más kapcsol-

lataira is alkalmazni lehet. Ez azt jelenti, hogy hagyományos bibliometriai elemzés végezhető nemcsak a tudóstársadalomban, ahol az információ keletkezik, átadódik, és ahol azt hasznosítják, hanem a társadalom egyéb, nem tudományos, de információigényes területein is.

Ezek az eszközök és módszerek ösztönzik a könyvtári-informatikai szakembereket arra, nézzenek szembe a kvantitatív vizsgálatok igényével, és tanulják meg az adatbázisok használatát nemcsak információforrásként, hanem az elemzések végzésére is. Ez komoly kihívást jelent minden információval foglalkozó, eddig nagyrészt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári munkatársnak. Az informetriát be kell vezetni a könyvtári-információs szolgáltatások közé az új érték teremtésének igényével.

Irodalom

- [1] WORMELL, I.: The international Impact of Scientific Journals – How „international” are the international journals? Geographical distribution of authors, citations and subscriptions measured for seven selected LIS journals. Centre for Informetric Studies, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, 1998. (CIS Report 7)
- [2] ALMIND, T.–INGWERSEN, P.: Informetric Analyses on the world wide web: Methodological approaches to „webometrics”. = Journal of Documentation, 53. köt. 4. sz. 1997. p. 404–426.
- [3] INGWERSEN, P.: The calculation of web impact factors. Research Note. = Journal of Documentation, 54. köt. 1. sz. 1998. p. 1–5.
- [4] WORMELL, I.: Fødevareforskningen i Danmark, samt på Danmarks vigtigste eksportmarkeder. Centre for Informetric Studies, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, 1997. (CIS Report 4)
- [5] BRAUN, T.: Globalization takes off! Brief Communication. = Journal of Information Science, 24. köt. 1. sz. 1998. p. 59–60.
- [6] SWANSON, D. R.: An interactive system for finding complementary literatures: A stimulus to scientific discovery. = Artificial Intelligence, 91. köt. 2. sz. 1977. p. 183–203.

WORMELL, I.: Online searching is like gold-washing. = ASLIB Managing Information, 5. köt. 7. sz. 1998. p. 37–40./

(Roboz Péter)

Dokumentumellátási lehetőségek: FIDDO projekt

A FIDDO (*Focused Investigation of Document Delivery Options* = a dokumentumellátási lehetőségek összpontosított vizsgálata) c. projekt az Egyesült Királyság Felsőoktatási Pénzügyi Tanácsok Egyesült Információs Rendszerek Bizottsága

által finanszírozott Elektronikus Könyvtárprogram (eLib) része. A projektet a Loughborough-i Egyetem információ- és könyvtártudományi tanszéke, későbbi nevén tudományos tanszéke irányította. A hivatalosan 1995 novemberben indított kutatás